

מסעה של ספרייה מבודפשט לירושלים

כיצד הצליחו מוסדות האוניברסיטה העברית שעדיין לא קמה להביא לירושלים את ספרייתו של חוקר האסלאם המהולל איגנץ גולדציהר

[יעקב שביט](#)

28.08.2015 12:24

[שמור](#)

[תגובות12 שתף בפייסבוק](#)

איגנץ (יצחק יהודה) גולדציהר, חוקר האסלאם הדגול, מת בבודפשט ב-13 בנובמבר 1921 והשאיר אחריו ספרייה בת 6000 כרכים, שאותה קיווה לצרף לספרייה של האקדמיה ההונגרית למדעים, שבעת מסעו שערך למזרח בין השנים 1873-1874 רכש למענה בקהיר כמה מאות כותרים בערבית. אחרי מותו פנה בנו, הפרופסור למתימטיקה, לאקדמיה ההונגרית לרכוש את הספרייה. ואולם המשבר הכלכלי בהונגריה אחרי מלחמת העולם הראשונה לא איפשר את הרכישה.

הידיעה על הספרייה העומדת למכירה עשתה לה כנפיים עד למרחוק, ואפילו "הממשלה היפונית" [יפנית], שהתחילה להתעניין בנעשה בעולם המוסלמי, כך לפחות מספר המזרחן וחוקר המקרא אברהם שלום יהודה, מתלמידיו של גולדציהר, שלחה לבודפשט פרופסור מאוניברסיטת טוקיו כדי שישא וייתן עם המשפחה על רכישת הספרייה. המשא ומתן כמעט הגיע לידי גמר, אלא שאז "קפץ רוגזו של הרעש הנורא על יפוגיה והחריב כרכים שלמים והפך ערים הרבה למשואות עולם, ואוניברסיטת טוקיו עלתה באש". זכות גדולה עמדה לספרייה, כותב יהודה, "שלא הפליגה לאותה מדינה" וגורלה לא נחרץ "ללכת לאבוד וגם שם וזכר לה היה לה."

המזרחן יוזף דה סמודי (Joseph de Somogyi) מאחרוני תלמידיו של גולדציהר שהיה לפרופסור בהרווארד, מי שהתבקש על ידי אלמנתו של המלומד המנוח לקטלג את הספרים, שמע לימים מקלרה ג' רומן, אחייניתו של גולדציהר, סיפור אחר על התערבות "יד הגורל": בארוחה בניו יורק בתחילת 1924 ישבה סוזי קאהן, קרובת משפחה אמריקאית של גולדציהר, לצדו של חיים וייצמן, ובעת השיחה ביניהם סיפרה לו על הספרייה הנמצאת עדיין ברשות משפחת גולדציהר. בעקבות השיחה האקראית הזאת התעורר וייצמן לגייס את הכסף הדרוש לרכישתה לאוניברסיטה העברית העומדת לקום בירושלים, ואף הוסיף סכום כסף, אולי אלף דולר, מכיסו. וייצמן היה אדם אמיד בזכות הפטנטים הרבים הרשומים על שמו, ואולם לסיפור הזה אין תימוכין בשום מקור. עם זאת, המוניטין שיצאו לגולדציהר כמלומד לא היו זרים לו. כשתכננה "ועדת האוניברסיטה", שהוקמה בלונדון בסוף 1919, לכנס בראשית שנת 1920 בבזל ועידה של מלומדים מכל רחבי העולם כדי שיסייעו בתכנון האוניברסיטה, נמנה גולדציהר (יחד עם איינשטיין, פרויד, אנרי ברגסון ואחרים) על רשימת המוזמנים.

לאמיתו של דבר, הכוונה לרכוש את הספרייה עלתה כבר בדצמבר 1921, כפי שמוכיח מכתב של וייצמן לפעיל של האוניברסיטה בבודפשט: "עבדאללה מציע את שירותיו בעניין גולדציהר. מצפה לדעתך בעניין. מצפה להיפגש בווינה ב-27 בחודש". מי היה "עבדאללה"? האפשרות הראשונה העולה על הפרק שמדובר בעבדאללה, אמיר עבר הירדן משנת 1921, שהיה בקשרים הדוקים עם וייצמן. אך לא ברור במה יכול היה להועיל, אף שאולי שמעה של הספרייה הגיע גם אליו. יהודה, המספר על קשריו של גולדציהר עם חכמי דת מוסלמים, מהם שבאו לשמוע תורה מפיו, מספר על מלומד מוסלמי שבא ללמוד אצל גולדציהר את "שיטתו בחקר הקוראן והחדית", ובהלווייתו של המלומד היהודי לא התגבר על צערו, ובתום ההספדים נשא עליו "בקול בוכים [...] במעמד הקהל הגדול קינה

בשפה הערבית ויספיד אותו בשם המושלמים ויספר בשבח רבו מכל אשר עשה לו, ואת פרשת גדולת אב החוכמה הערבית ומורה דרך לחוקרי האשלאם [...] ויישבע על קברו ללכת בעקבותיו."

איגנץ גולדציהר. לא קנה ספר לנוי בלבד

יומנו של גולדציהר, שכתבתו הסתיימה בספטמבר 1919, מזכיר את הפוליטיקאי הדרוזי־סורי שכיב ארסלאן כמוסלמי האחרון שביקרו ("אדם מודרני", כך תיאר אותו), שביקש ללמוד על החיבור "כתאב א־מלל ואל־נחל" (ספר העדות והאמונות) מאת ההיסטוריון מחמד שהרסתאני (מת ב-1153).

המקורות שבידינו על הליכי רכישת הספרייה והעברתה לירושלים בסופו של דבר מקוטעים, ופרטים חשובים להשלמת התמונה לא נזכרים בהם. אין זה פלא, אפוא, שמצויות כמה גירסאות לסיפור. מחליפת המכתבים והמברקים עולה שהנושא נדון בישיבה של המועצה לכלכלה ולעניינים פיננסיים של ההנהלה הציונית בלונדון ב-27 בנובמבר 1923. שם מסר הד"ר אידר, חבר ההנהלה, שהאקדמיה הצרפתית פועלת לרכוש את הספרייה בסיועו של שגריר צרפת בהונגריה, ולכן על הוועדה האוניברסיטאית למהר להחליט אם להציע למשפחה סכום של 4000-3000 ל"ש, כי "לרכישתה תהיה משמעות למכון למדעי היהדות והמזרח המתוכנן לקום."

אידר הציע ליידע את בנו של גולדציהר שהנהלה הציונית מוכנה בעיקרון לרכוש את הספרייה, וכי הוועדה האוניברסיטאית תקציב לעניין 1000 ל"ש. את 2000 הלי"ש הנותרים קיווה לקבל מהברון רוטשילד ומסול רוזנבלום, סוחר עשיר מפטיסבורג שהיה תורם חשוב למכון למדעי היהדות ולספרייה האוניברסיטה. ועוד מסר שאהרן פריימן, ספרן וביבליוגרף מפרנקפורט, נשלח לבודפשט כדי להעריך את שווייה של הספרייה. מהמברק של וייצמן ומהדיווח הזה עולה שעניין הספרייה היה על סדר היום בשנתיים שקדמו לדיווח הזה.

בדצמבר אותה שנה יצא ישראל כהן, מזכיר ההנהלה הציונית בלונדון, לנהל משא ומתן עם הממשלה ההונגרית כדי לקבל את אישורה להוציא את הספרייה מבודפשט ולהעבירה לירושלים. המשא ומתן הזה נשמר בסוד, משום שגורמים אחרים עדיין התחרו על רכישתה. בינואר 1924 נשלמה הרכישה ממשפחת גולדציהר תמורת 2000 ל"ש במזומן, ועוד 1000 ל"ש האמורים להגיע מ"עזבון רוזנבלום."

משפחת גולדציהר ניאותה אפוא למכור את הספרייה לאוניברסיטה העברית, שעוד לא קמה, בהרבה פחות מערכה. ב-25 בינואר הבריקה ועדת האוניברסיטה לווייצמן שהעברת התשלום למשפחה היתה מעשה אמיץ, כי טרם התקבל האישור הממשלתי, "אבל, לפעמים צריך לקחת סיכונים". בתחילת פברואר 1924 התקבל האישור המיוחד ממשלת הונגריה להוציא את הספרייה מהונגריה, אך ועדת האוניברסיטה בחרה להמשיך לשמור את העניין בסוד עד שהספרייה תצא מתחומי המדינה. היא כתבה: "מדובר בעניין אדיר מבחינתנו, שימקם את הספרייה ואת המחלקה למדעי המזרח ברמה הגבוהה ביותר."

מה היה מיוחד לספרייה גולדציהר? יהודה, שסקר בהרחבה של תכולתה, כתב כי מעבר למספר הכותרים, "גדולה מזה היא מעלת התוכן העשיר ורב הצבעים והצדדים הממלא אותה. האופי היותר בולט שבה, היא היותה גוף שלם

עם כל אבריו, גידיו ונימיו. גולדציהר לא היה חובב ספרים מהטיפוס הידוע, המכנסים ספרים מכל הבא בידם; בעיניו לא היה לספר שום ערך אם לא שמש לו ללמוד, למקרא, למחקר, או לעיון בשעת הצורך, מימיו לא קנה איזה ספר, שיהיה לנוי בלבד, או מפני ערכו הדפוס, או בגלל יוקר מציאותו. הוא רכש לו רק אותם הספרים, שהיו נחוצים ומועילים לו [...] משתדל היה בכל מאמציו, לכנוס את ספריו שלכל מקצוע ומקצוע תהיה אסופה שלמה, שבה יהיו כלולים החיבורים החשובים ביותר, המועילים יותר, הנצרכים ביותר — והכל בסדר הנכון ובשיטה מסוימת [...] וככה נהייתה ספרייתו לקבוצה כוללת ומקיפה הרבה קבוצות, שכל אחת מהן שלמה ומשוכללה בעצמה."

הספרייה הגיעה לירושלים ב-1924 ושוכנה באופן זמני בבניין שכור. וייצמן השתתף בטקס חנוכתה ונשא דברי ברכה, בוודאי בזכות מעורבותו הרבה ברכישת הספרייה. כשנבנה בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, הועתקה ספריית גולדציהר לשם, ולימים פוזרו הספרים, כמו שנעשה לספריות אחרות, והיא איבדה את אופייה כחלק לא נפרד מהביוגרפיה של בעליה. ונוסיף עוד, כי שמו של גולדציהר נעדר מהספרות העוסקת ב"חוכמת ישראל", ואף ששמו וכתביו מוכרים היטב לכל החוקרים את תולדות האסלאם הקדום, רק שניים מחיבוריו הרבים תורגמו לעברית.

תודות לארכיון וייצמן ולארכיון הציוני המרכזי.

פייסבוק | **טוויטר**